

ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย

ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม

น. พลายน้อย

มนุษย์สร้างคำพูดขึ้นมา ชีตเขียนถ้อยคำลงบนแผ่นดินเหนียว ผืนหนัง ไม้ไผ่ และกระดองเต่า

การค้นพบกระดาษและการพิมพ์ ทำให้หนังสือมีรูปลักษณ์ที่พกพาได้สะดวก และเผยแพร่ไปในวงกว้างอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ การพิมพ์ช่วยสถาปนาภาษาของแต่ละชาติให้มั่นคง ช่วยให้ภาษาของสามัญชนแพร่หลาย ทำให้คนอ่านออกเขียนได้เพิ่มสูงขึ้น และขยายวงกว้างออกไปนอกวงผู้นำและนักบวช

และแท้จริงแล้ว การพิมพ์หนังสือคือการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากถึงโคนทั้งทางความคิดและสังคม

สภามติ

ลำดับที่ ๑๓๑๙

ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม

ส. พลายน้อย : ผู้เขียน

พิมพ์ครั้งแรกโดยสำนักพิมพ์สภามติ : มิถุนายน ๒๕๖๓

ราคา ๓๐๐ บาท

พิมพ์โฆษณาครั้งนี้ได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ตามกฎหมายแล้ว

© สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ (ฉบับเพิ่มเติม) พ.ศ. ๒๕๕๕

ไม่อนุญาตให้สแกนหนังสือ หรือคัดลอกเนื้อหาส่วนหนึ่งส่วนใดเพื่อสร้างฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์
เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากสำนักพิมพ์และเจ้าของลิขสิทธิ์แล้วเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ส. พลายน้อย.

ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม. -- กรุงเทพฯ : สภามติ, ๒๕๖๓.
๔๔๐ หน้า.

๑. ชื่อประวัติ. I. ชื่อเรื่อง.

๙๒๐

ISBN 978-616-00-3924-1

เจ้าของ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา : บริษัทสภามติ จำกัด

ประธานเจ้าหน้าที่บริหาร/บรรณาธิการอำนวยการ : วรพันธ์ โลภิตสภามติ

กรรมการผู้จัดการ : ดร. สุภัคชญา โลภิตสภามติ

ผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการ/บรรณาธิการบริหาร : เจตยา โลภิตสภามติ ที่ปรึกษาด้านบรรณาธิการ : รศ. ประพนธ์ เรืองณรงค์

ผู้จัดการฝ่ายขาย : กิ่งแก้ว ลิขะไชย บรรณาธิการสร้างสรรค์ : พัชรี แต่แดงเพชร

หัวหน้ากองบรรณาธิการคัดสรรนวนิยาย : พิชาวร บุญส่ง

ผู้ช่วยบรรณาธิการบริหาร : วสันต์ พร้อมมิตรญาติ

บรรณาธิการเล่ม : วสันต์ พร้อมมิตรญาติ พิสูจน์อักษร : ปวีณา พงศ์ทองเมือง

ออกแบบปก/รูปเล่ม : เอกอนันต์ ศิริเลิศฤทัย

พิมพ์ที่ : บริษัท ส.เอเซียเพรส (๑๙๙๙) จำกัด

สภามติ

จัดจำหน่ายทั่วประเทศโดย บริษัทสภามติ จำกัด

๑๘ ซอยลาดปลาเค้า ๖๓ ถนนลาดปลาเค้า แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพฯ ๑๐๒๒๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๕๔๐ ๓๘๕๕-๖ โทรสาร ๐ ๒๕๔๐ ๓๘๗๐

กองบรรณาธิการ : spbbooks@hotmail.com

กองบรรณาธิการคัดสรรต้นฉบับ : satapornbooks.editor@gmail.com

ฝ่ายสำนักงาน : info@satapornbooks.com

www.satapornbooks.com

หากท่านผู้อ่านพบหนังสือไม่ได้มาตรฐาน เช่น หน้ากระดาษสลับกัน หน้าขาดหาย การเข้าเล่มไม่สมบูรณ์
สำนักพิมพ์ยินดีรับผิดชอบเปลี่ยนหนังสือใหม่ให้ท่าน โปรดติดต่อและส่งหนังสือคืนพร้อมระบุรายละเอียดการชำรุด
ไปตามที่อยู่ด้านบน หรือ โทร. ๐ ๒๕๔๐ ๓๘๕๕-๖ ต่อ ๔๑

สำนักพิมพ์นี้เป็นสมาชิกสมาคม
ผู้จัดพิมพ์และผู้จำหน่ายหนังสือ
แห่งประเทศไทย

แด่

รองศาสตราจารย์ประพนธ์ เรืองณรงค์

ผู้เป็นมิตรแท้ที่มั่นคงและยั่งยืน

คำนำสำนักพิมพ์

ประเทศไทยมีความสัมพันธ์กับประเทศต่างๆ มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาในประเทศไทยเป็นลำดับ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า โปรตุเกสเป็นประเทศแรกที่ส่งทูตเข้ามาในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ จากนั้นก็มีอังกฤษ ฮอลันดา ฝรั่งเศส ได้ส่งทูตเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา นอกจากจะเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี เผยแผ่ศาสนา ทำการค้าขาย หรือแอบแฝงการล่าอาณานิคมและแสวงหาผลประโยชน์ต่างๆ แล้ว ชาวต่างชาติเหล่านี้ยังได้นำวัฒนธรรมตะวันตก และวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาสู่ประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ยังมีชาวต่างชาติอีกไม่น้อยที่ได้เข้ามารับราชการในประเทศไทย นับเป็นการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ช่วยให้คนไทยสามารถนำความรู้ใหม่ๆ ไปพัฒนาประเทศจนเจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาประเทศในเวลาต่อมา

ส. พลายน้อย ได้ทำการศึกษาค้นคว้าและเรียบเรียงหนังสือ ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม เล่มนี้ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการเผยแพร่คุณความดีของชาวต่างชาติที่ได้สร้างสรรค์ผลงานให้แก่ประเทศไทย เป็นอนุสรณ์การ

ส. พลายน้อย เป็นนามปากกาของอาจารย์สมบัติ พลายน้อย นักเขียนหนังสือด้านสารคดีเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิศาสตร์ ประเพณี สังคมไทยด้านต่างๆ ถือได้ว่าเป็นนักเขียนที่มีความสามารถในการเขียนหนังสือได้หลายประเภท ปัจจุบันมีผลงานเขียนกว่า ๑๐๐ เรื่อง (เล่ม) ส่วนใหญ่เป็นงานเขียนประเภทสารคดี นิทาน ชีวประวัติบุคคลสำคัญ สารานุกรม และปกิณกะอื่นๆ จนได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ประจำปี ๒๕๕๓

ในวาระอันเป็นมงคลที่ ส. พลายน้อย มีอายุครบ ๙๑ ปี ในปี ๒๕๖๓ นี้ สำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์ในเครือบริษัทสถาพรบุ๊คส์ จำกัด ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัยจงปกปักรักษาให้ท่านมีสุขภาพแข็งแรง มีอายุยืนนาน และขอขอบคุณผู้อ่านทุกท่านที่ติดตามงานเขียนของ ส. พลายน้อย มาโดยตลอด

สำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์

คำนำ

เรื่อง ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย ได้เคยพิมพ์มาแล้วหลายครั้ง และจำหน่ายหมดไปหลายปีแล้ว มีผู้สนใจถามหาอยู่เนืองๆ ทางสำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์เห็นว่าเป็นหนังสือที่จะอำนวยความสะดวกในการศึกษาประวัติศาสตร์ของไทยได้ดีขึ้น จึงได้จัดพิมพ์ขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง

หนังสือเล่มนี้มีแนวแปลกกว่าหนังสืออื่นๆ อยู่มาก ฉะนั้นหลังจากหนังสือเล่มนี้ขาดตลาดไปไม่นาน ก็ปรากฏว่ามีผู้ลอกเลียนทั้งชื่อหนังสือและเนื้อเรื่องพิมพ์ออกมาเล่มหนึ่ง ซึ่งจับได้ว่าลอกมาจากฉบับพิมพ์ครั้งแรก เพราะเมื่อพิมพ์ครั้งแรกนั้นต้นฉบับไม่ค่อยเรียบร้อย การพิมพ์จึงปรากฏว่าตกหล่นผิดพลาดอยู่มาก ผู้คัดลอกก็คัดไปทั้งผิดๆ ฉะนั้นในการพิมพ์ครั้งที่สองผู้เขียนจึงตรวจแก้ไขใหม่ บางเรื่องเห็นว่าไม่ละเอียดพอ ก็เขียนขึ้นใหม่ทั้งหมด และเพิ่มเติมหลักฐานต่างๆ ที่ค้นพบใหม่เพิ่มเติมเข้าไปแทบทุกเรื่อง แม้ในการพิมพ์ครั้งนี้ก็มีเพิ่มเติมให้ละเอียดพิสดารขึ้นกว่าเดิม

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้แยกเรื่อง “หมอปัดเล” ออกไปพิมพ์เป็นเล่มโดยเฉพาะ เนื่องจากแก้ไขปรับปรุงใหม่มีความยาวมาก และนำเรื่อง “เนกอะหมัด (เจ้าพระยาบวรราชนายก)” มาพิมพ์แทน ส่วนเรื่อง “เจ้าพระยาวิไชยเณทร์” นั้นเป็นเรื่องยาว เดิมคิดจะแยกเป็นเล่มต่างหาก แต่เห็นว่าเป็นเรื่องของชาวต่างชาติ จึงนำมารวมไว้ด้วยกัน เพื่อมิให้เรื่องกระจัดกระจาย

ผู้เขียนขอขอบคุณสำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์ที่จัดพิมพ์ขึ้นใหม่ซึ่งทำให้หนังสือดีขึ้น และขอขอบคุณท่านผู้อ่านที่สนใจหนังสือเล่มนี้ทุกท่าน

น. พลายน้อย

คำนำ

เมื่อพิมพ์ครั้งแรก

เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ผู้เขียนได้มีโอกาสติดตามผู้บังคับบัญชาเดินทางไปดูกิจการวิทยุโรงเรียนและการกระจายเสียงที่กัวลาลัมเปอร์ สิงคโปร์ และแคว้นซาราวักในเกาะบอร์เนียว ก่อนที่จะออกเดินทางผู้เขียนเห็นว่าบ้านเมืองที่จะผ่านไปนั้นล้วนแต่มีประวัติเกี่ยวข้องกับประเทศไทยมาแต่โบราณ สมควรที่จะได้ศึกษาหาความรู้ไว้บ้าง จึงได้ลงมือตรวจสอบพงศาวดารดูอีกครั้งหนึ่ง และได้พบชื่อชาวต่างชาติที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเมืองไทยมากมาย ทำให้เกิดความสนใจใคร่รู้ประวัติของคนเหล่านั้นขึ้นอีกอย่างหนึ่ง จึงได้ศึกษาชีวประวัติของคนเหล่านั้นเพิ่มเติม เพราะเล็งเห็นว่าการที่เราจะไปบ้านเมืองใดก็ตาม เราควรจะต้องรู้จักเจ้าของบ้านและผู้นำของถิ่นนั้นในอดีตบ้างตามสมควร

แต่เนื่องจากผู้เขียนมีเวลาตรวจสอบประวัติคนเหล่านั้นเพียงเดือนเศษ จึงได้ประวัติเพียงไม่กี่คน และประวัติของบุคคลเหล่านั้นบางคนก็หายาก ในเอกสารของไทยบางที่ไม่ได้ให้ความสว่างอะไรเลย แต่อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนได้พยายามเก็บรวบรวมพอได้เรื่องราวตามสมควร และได้ทำบันทึกใส่สมุดไว้กันลืม ครั้นเมื่อกลับจากราชการครั้งนั้นแล้ว ได้เล่าเรื่องของ

คนเหล่านี้ให้ผู้จัดการสำนักพิมพ์บำรุงสาส์นฟัง ก็เกิดความสนใจ
จะขอรับพิมพ์จำหน่าย ผู้เขียนเห็นว่าหนังสือจะบางเกินไปจึงได้
นำประวัติของคนอื่นที่ได้เขียนลงในหนังสือพิมพ์ต่างๆ เมื่อ ๕-๖
ปีก่อนโน้นเพิ่มเติมให้อีก และได้รวมประวัติเจ้าพระยาวิไชยเณทร์
ซึ่งผู้เขียนได้เคยพิมพ์จำหน่ายมาแล้วครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔
(ได้เขียนเมื่ออายุ ๒๑ ปี ความคิดความอ่านยังน้อยนัก ต่อมาได้
เขียนใหม่หมดทั้งเรื่อง และได้ตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง)
ส่วนเรื่องความเป็นมาของนิกายโรมันคาทอลิกในประเทศไทยนั้น
ก็เป็นเรื่องของชนต่างชาติที่เข้ามาเกี่ยวข้องในประวัติศาสตร์ไทย
เหมือนกัน ได้เขียนให้เพื่อนที่เป็นคาทอลิกคนหนึ่งซึ่งจะไป
เรียนต่อในประเทศฝรั่งเศสเมื่อหลายปีมาแล้ว ผู้เขียนได้ทำสำเนา
เรื่องนี้ไปกราบทูลหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล เพื่อให้ทรงตรวจแก้
ได้ทรงมีบันทึกความเห็นไว้ท้ายเรื่อง (ดังได้นำมารวมพิมพ์ไว้ด้วย
แล้ว) ซึ่งผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งในพระกรุณาธิคุณเป็นอย่างยิ่ง

ความจริงนั้นประวัติของชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย
ยังมีอีกมากมาย ผู้เขียนได้รวบรวมไว้อีกชุดหนึ่ง ถ้าท่านผู้อ่าน
สนใจก็จะนำมาพิมพ์เผยแพร่ต่อไปอีก

อึ้ง ในการเขียนครั้งนี้ผู้เขียนพยายามเขียนอย่างสั้นๆ
ให้ได้เนื้อความมากที่สุด เพื่อให้ผู้อ่านไม่บังเกิดความเบื่อหน่าย
จนเกินไป แต่เข้าใจว่าเรื่องต่างๆ เหล่านี้จะพอแก้ความต้องการ
ที่จะรู้ได้ว่าเป็นใคร และเข้ามาทำอะไรเมื่อไร จึงหวังว่าหนังสือ
เล่มนี้จะเป็นอุปกรณ์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ของไทยได้อีก
เล่มหนึ่ง

หนังสือเล่มนี้จะไม่มีโอกาสได้ปรากฏแก่สายตาท่าน
ผู้อ่านเป็นแน่ ถ้าผู้เขียนไม่ได้รับความกรุณาจากคุณหญิงอัมพร
มีสุข ผู้อำนวยการกองเผยแพร่การศึกษา* ที่ได้กรุณาให้ผู้เขียน
ได้มีโอกาสเดินทางไปต่างประเทศด้วย อันเป็นต้นเหตุให้ได้
ศึกษาเรื่องเหล่านี้อย่างจริงจัง จึงขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ
ที่นี้อีกครั้งหนึ่ง

ก. พลาชน้อย

*ภายหลังได้ดำรงตำแหน่งรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

สารบัญ

• เนกอะหมัด (เจ้าพระยาบวรราชนายก)	๑๓
• แซมมวล จอห์น สมิท	๒๐
• แอนนา ลีโอโนเวนส์	๓๑
• สังฆนายกปาลเลอกัวซ์	๔๑
• กัปตันฟรานซิส ไลท์ (พระยาราชกัปตัน)	๕๑
• โรเบิร์ต ฮันเตอร์ (หลวงอาวุธวิเศษประเทศพานิช)	๖๒
• แฮร์รี บาร์กส์	๗๓
• เซอร์เจมส์ บรู๊ก	๘๐
• เฮนรี อาลาบาสเตอร์	๙๒
• จอร์จ บี. แมคฟาร์แลนด์ (พระอาจารย์วิชาคม)	๑๐๖
• เซอร์จอห์น เบาว์ริง	
(พระยาสยามมานุกุลกิจ สยามมิตรมหายศ)	๑๑๘
• เซวาลีเออร์ เดอ ฟอว์บิง (ออกพระศักดิ์สงคราม)	๑๒๗
• กุสตาฟ โรลเล็ง-ยัคมินส์	
(เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ)	๑๔๐
• จอห์น ครอว์เฟิร์ด	๑๔๗
• วิลเลียม อัลเฟรด คุณะดิลก	
(พระยาอรรณการประสิทธิ์)	๑๕๔

• เอ็ดมันด์ โรเบิร์ต	๑๖๓
• คาร์ลอส มานูเอล ซิลเวียรา	๑๖๙
• ยามาตะ นางามาสะ (ออกญาเสนาภิมุข)	๑๗๕
• เจนส์ ไอเวอร์สัน เวสเตนการ์ด (พระยาเกลียวนไผตรี)	๑๘๓
• ดร. ฟรานซิส บี. แซयर (พระยาเกลียวนไผตรี)	๑๘๗
• แอร์วิน มุลเลอร์ (พระปฏิบัติราชประสงค์)	๑๙๔
• เอช. สเลต (เจ้ากรมป่าไม้คนแรก)	๒๐๓
• ดับบลิว. เอ. เกรแฮม (เจ้ากรมทะเบียนที่ดินคนแรก)	๒๐๕
• อุบากอง	๒๐๗
• คอนสแตนติน ฟอลคอน (เจ้าพระยาวิไชยเณทร์)	๒๑๐
• โรมันคาทอลิกในประเทศไทย	๓๔๕
บันทึกท้ายเรื่อง	๔๓๗
ดัชนีค้นคำ	๔๓๙

เนกอะหมัด (เจ้าพระยาบวรราชนายก)

หลายสิบปีมาแล้ว ผู้เขียนสนใจเรื่องราวราชทินนามของขุนนางสยาม ได้พยายามอ่านพงศาวดารและตำนานต่างๆ เพื่อเก็บราชทินนามว่ามีความต่างกันอย่างไร ได้พบว่าราชทินนามของขุนนางบางตำแหน่งเป็นของชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายบ้าง เป็นทหารมาช่วยการก่อสร้างและสอนการใช้อาวุธแบบใหม่บ้าง และบางคนมีลูกหลานสืบสกุลเป็นขุนนางสืบต่อมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

คนต่างชาติที่รับราชการในสมัยสุโขทัยที่รู้จักกันดีคือมะกะโท ซึ่งมีเชื้อสายเป็นชาวมอญ มีเรื่องพิสดารอยู่ในเรื่อง *ราชไตรราช* นั้นแล้วไม่จำเป็นต้องเล่า ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ไทยเปิดตลาดการค้ากับต่างประเทศมากขึ้น มีพ่อค้าชาวต่างประเทศเข้ามาหลายพวก ที่สมควรกล่าวถึงก็คือพวกเปอร์เซียในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งทำคุณประโยชน์ให้แก่เมืองไทยเป็นอันมาก และมีหลักฐานค่อนข้างชัดเจนกว่าชาติอื่นๆ เรื่องที่จะนำมาเล่านี้เก็บความจากหนังสือ *จดหมายเหตุพระบรมวงศานุวงศ์*

ขุนนาง ที่พระยาจุฬาราชมนตรี (เสน) เป็นผู้เรียบเรียงขึ้นไว้ เป็นหลักฐานชั้นต้นที่หาอ่านได้ยาก

ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนั้น (ในพงศาวดารคือ สมเด็จพระบรมราชาที่ ๑ ครองราชย์ในระหว่าง พ.ศ. ๒๑๕๓-๒๑๗๑ โดยประมาณ) ในครั้งนั้นมีเศรษฐีแขกสองคนพี่น้องเป็นแขกมะหฺน (เรียก “มะหฺน” ก็มี บางท่านว่าอินเดียโบราณเรียกแขกที่ถือศาสนาอิสลามโดยเฉพาะแขกเปอร์เซียที่ถือนิกายชีอะห์ว่า “มะหฺล” ไทยเราคงเรียกตามแขกอินเดีย จึงเรียกแขกเปอร์เซียที่นับถือนิกายชีอะห์หรือเจ้าเสนว่า “มะหฺน” ไปด้วย) เป็นชาวเมืองกูนิในแผ่นดินอาหรับ คนพี่ชื่อเฆอะหมัด (คำว่า “เฆ” เป็นภาษาเปอร์เซีย แปลว่า หัวหน้า คำว่า “อะหมัด” คงเป็นชื่อ) คนน้องชื่อหุหมัดสะอิด สองคนนี้เป็นหัวหน้าพ่อค้าใหญ่ฝ่ายแขกทั้งหลาย ได้พาพวกพ่อค้าชาติมะหฺน (เจ้าเสน) เข้ามาตั้งห้างค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเมื่อจุลศักราช ๙๖๔ ปีชวด จัตวาศก (พ.ศ. ๒๑๔๕ ยังอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช)

ตามประวัติว่าสองพี่น้องตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลท่ากายีหรือกาญี ริมแม่น้ำเอื้องกับปากคลองคูจาม และได้ตั้งห้างรับซื้อสินค้าที่มีในกรุงสยาม บรรทุกเรือสลุปแขกออกไปจำหน่ายที่ต่างประเทศ แล้วหาซื้อสินค้าของประเทศเหล่านั้นกลับเข้ามาขายที่กรุงศรีอยุธยา เป็นเช่นนั้นอยู่หลายปีจนมีฐานะร่ำรวยเป็นมหาเศรษฐี

ท่านเฆอะหมัดมีภรรยาเป็นคนไทยชื่อเซย มีบุตรชาย ๒ คน ชื่อขึ้นคนหนึ่งกับชื่อชมคนหนึ่ง คนที่สามเป็นหญิงชื่อซี

เมื่อมีครอบครัวเป็นหลักฐานมั่นคงแล้วก็ไม่คิดกลับบ้านเมืองของตน และการที่เป็นพ่อค้ามีฐานะก็ย่อมเป็นที่รู้จักของขุนนางข้าราชการ เพราะสังคมในกรุงศรีอยุธยาก็อยู่ในวงแคบๆ ได้พบเห็นกันอยู่เสมอ ท่านเอกะหมัดจึงได้รู้จักขอบพอกับเจ้านายและขุนนางในกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก และโดยเหตุที่เป็นพ่อค้าใหญ่ ได้รู้จักกับชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายเป็นอย่างดี จึงได้รับหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการต่างประเทศของเจ้าพระยาพระคลังในเวลานั้นไปด้วย

การปฏิบัติหน้าที่พิเศษของเอกะหมัดคงเป็นผลดีต่อทางราชการ ได้รับการยกย่องในความรู้ความสามารถ พระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งเอกะหมัดให้เป็นพระยาเอกะหมัดรัตนราชเศรษฐี เจ้ากรมท่าขวาว่าที่จุฬาราชมนตรีดูแลพวกแขกทั้งปวง

ในครั้งนั้นเข้าใจว่าพระยาเอกะหมัดรัตนราชเศรษฐีจะมีบริวารชาวเปอร์เซียมาพึ่งบารมีอยู่ด้วยกันมาก จึงหาทางขยับขยายหาที่ทางให้พวกบริวารอยู่ (ใน คำให้การขุนหลวงหาวัด กล่าวว่า มีแขกหลายพวก เช่น แขกสลุป แขกกุศราซ แขกสุรัต แขกชวามลาญ และบ้านแขกเก่า บ้านท้ายคู พวกแขกจาม) ที่ปากคลองคูจามเป็นตลาดใหญ่ที่เรือสินค้ามาจอดขายของ มีผู้คนมาก เรียกว่าเป็นย่านการค้าที่สำคัญ พระยาเอกะหมัดรัตนราชเศรษฐีจึงได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานที่ตำบลท้ายคูให้พวกแขกตั้งบ้านเรือนอยู่ พวกแขกมะหุ่ญจึงได้ตั้งบ้านเรือนและสร้างสุเหร่าและมีที่ฝังศพด้วย มีชื่อเรียกในครั้งนั้นว่าบ้านแขกกุฎีเจ้าเซน (ใน คำให้การขุนหลวงหาวัด มีกล่าวถึงตลาดปากคลองคูจามท้ายสุเหร่าแขก)

ภาพวาดขุนนางเปอร์เซีย ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดโสมนัสราชวรวิหาร

ตามประวัติกล่าวว่าอยู่มาไม่นาน เจ้าพระยาพระคลังถึงแก่
อสัญกรรม สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยา
เหงอะหมัดรัตนราชเศรษฐีเลื่อนขึ้นเป็นว่าที่กรมท่ากลาง เป็น
เจ้าพระยาในราชทินนามเดิม

กล่าวกันว่าวาสนาบารมีของคนเรานั้น บทจะขึ้นก็ให้มีเหตุ
มาประจวบเหมาะ ก็ในเวลานั้นเจ้าพระยาจักรีซึ่งชราภาพอยู่ก็
ถึงแก่อสัญกรรมพร้อมกับเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา ทำให้
ตำแหน่งสำคัญว่างลงพร้อมกันถึง ๒ ตำแหน่ง และจะเป็นด้วย
เหตุนี้หรืออย่างไรไม่ทราบ พวกพ่อค้าชาวญี่ปุ่นที่ใช้เรือสำเภาเข้ามา
ค้าขายในกรุงศรีอยุธยาเห็นไม่มีเสนาบดี จึงรวมกำลังก่อการกบฏ
บุกเข้าปล้นพระนครในตอนเช้า เข้าไล่ฆ่าฟันผู้คนและข้าราชการ
ที่รักษาพระนครล้มตายเป็นอันมากด้วยไม่ทันรู้ตัว

พวกญี่ปุ่นเมื่อเห็นไม่มีใครต่อต้านก็พากันเข้าไปในพระ
ราชมนเทียรหวังจะจับพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งในเวลานั้นประทับบอก
พระไทรปิฎกแก่พระสงฆ์วัดประดู่โรงธรรมอยู่ที่พระที่นั่งจอมทอง
ฝ่ายพระสงฆ์เมื่อได้ทราบเหตุร้ายจากทหารรักษาวัง จึงพาสมเด็จพระ
เจ้าทรงธรรมเสด็จหนีไปซ่อนอยู่ที่วัดประดู่ทรงธรรมซึ่งอยู่
นอกพระนคร ไปทางตะวันออก ขณะนั้นขุนนางผู้ใหญ่มีแต่พระยา
มหาอำมาตย์กับพระยาเณกอะหมัดรัตนราชเศรษฐี ทั้งสองจึง
พร้อมใจกันควบคุมทหารแขกและทหารไทยยกเข้าไปในพระราชวัง
แล้วไล่ฆ่าฟันพวกญี่ปุ่นล้มตายแตกหนีกระจัดกระจายออกจาก
พระนคร ลงเรือสำเภาหลบหนีออกจากปากน้ำเจ้าพระยาไปได้
บรรดาทหารแขกไทยจีนที่รวบรวมได้ภายหลังก็เข้ารักษาพระราชวัง
ไว้ แล้วพระยามหาอำมาตย์ก็จัดเรือพระที่นั่งออกจากพระนครไปรับ
พระเจ้าแผ่นดินกลับคืนพระราชวัง

เหตุการณ์ครั้งนั้นเป็นเรื่องใหญ่มีจดไว้ในพระราชพงศาวดาร
ท่านผู้อ่านคงทราบดี ในที่นี้ขอกล่าวเฉพาะประวัติต่อไป เมื่อ
เหตุการณ์เป็นปกติแล้ว สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงพระราชดำริ
ว่า พระยามหาอำมาตย์กับพระยาเณกอะหมัดรัตนราชเศรษฐี
มีความชอบต่อราชการมาก บัดนี้ตำแหน่งอรรคมหาเสนาบดีว่าง
อยู่สองตำแหน่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนพระยา
เณกอะหมัดรัตนราชเศรษฐีขึ้นเป็นเจ้าพระยาเณกอะหมัดรัตนาธิบดี
ที่สมุหนายก อรรคมหาเสนาบดีฝ่ายเหนือ แล้วโปรดเกล้าฯ เลื่อน
พระยามหาอำมาตย์เป็นเจ้าพระยาโกษาโหมสุริยวงศ์ เป็นที่สมุห
พระกลาโหม อรรคมหาเสนาบดีฝ่ายใต้

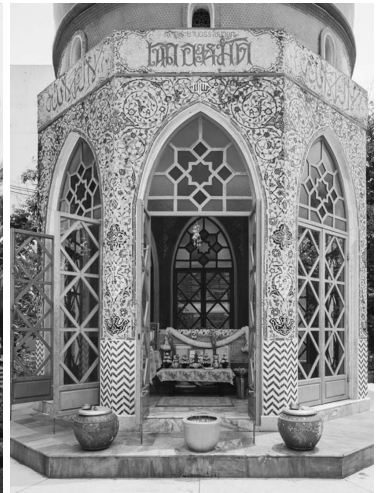
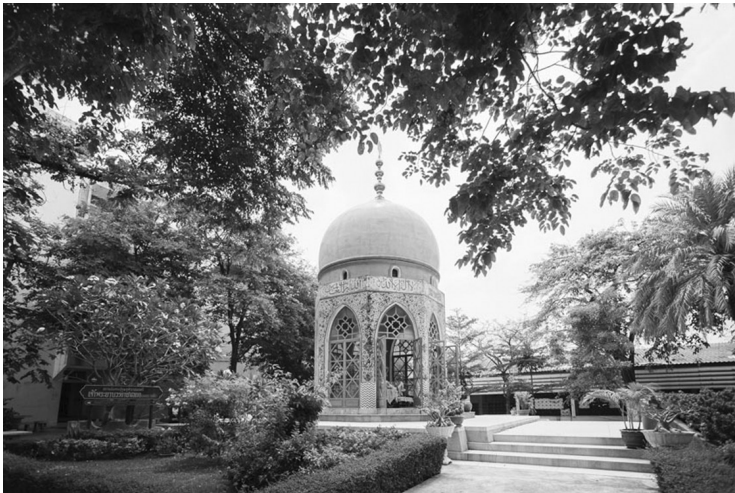
ตามประวัติกล่าวว่าถึงจุลศักราช ๙๙๒ ปีมะเมีย โทศก (พ.ศ. ๒๑๗๓) เจ้าพระยาขลาโหมสุริยวงศ์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ในพระราชพงศาวดารกล่าวไว้ชัดเจนว่า เจ้าพระยาขลาโหมสุริยวงศ์จับสมเด็จพระเชษฐาธิราช (พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม) สำเร็จโทษ แล้วปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามว่าพระเจ้าปราสาททอง ในแผ่นดินนี้โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเจ้าพระยาเนกอะหมัดรัตนาธิบดี ซึ่งมีอายุมากถึง ๘๘ ปี ขึ้นเป็นเจ้าพระยาบวรราชนายก จางวางกรมมหาดไทย (เพราะจะให้เป็นสมุหนายกก็คงทำไม่ไหว) แล้วโปรดให้บุตรชายที่ชื่อขึ้น อายุ ๕๒ ปี ซึ่งรับราชการเป็นพระยาวรเชษฐภักดี เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาอภัยราชาที่สมุหนายก อรรคมหาเสนาบดีฝ่ายเหนือแทนบิดา

ภาพวาดเนกอะหมัด (เจ้าพระยาบวรราชนายก)

ต่อมาเจ้าพระยาบวรราชนายก (เนกอะหมัด) ป่วยหนัก พระเจ้าอยู่หัวปราสาททองเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมไข้ เจ้าพระยาบวรราชนายกจึงกราบบังคมทูลขอฝากบุตรสาวชื่อซีเข้ารับราชการก็ทรงรับไปเป็นพระสนม

กล่าวโดยสรุป เจ้าพระยาบวรราชนายก (เนกอะหมัด) ถึงแก่อสัญกรรมเมื่ออายุ ๘๘ ปี เจ้าพระยาอภัยราชาผู้เป็นบุตรได้แห่แห่นศพไปฝังที่ป่าช้าแขกบ้านท้ายคู ลึนประวัติของเจ้าพระยาบวรราชนายกเพียงเท่านี้ แต่มีเชื้อสายสืบต่อมาอีกหลายรุ่นจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คนหนึ่งได้เป็นเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค) ได้เป็นต้นสกุล “บุนนาค” จะกล่าวทั้งหมดก็จะมากความไป จึงขอยุติไว้แต่เพียงนี้

สุสานของเนกอะหมัด (เจ้าพระยาบวรราชนายก)
ภายในมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

แซมมวล จอห์น สมิท

นักเลงหนังสือรุ่นเก่าส่วนมากรู้จักหมอสมิท เพราะนักสอนศาสนาผู้นี้มีอาชีพในทางพิมพ์หนังสือขายด้วย ได้พิมพ์หนังสือต่างๆ จนร่ำรวย สามารถปลูกตึกอยู่ได้อย่างสบาย และดูจะเป็นนักสอนศาสนาคนเดียวที่มีหัวพ่อค้า สามารถตั้งตัวได้ด้วยการค้าหนังสือ หมอสมิทมีชื่อเต็มว่า แซมวล จอห์น สมิท (Samuel John Smith) เป็นบุตรคนโตของ แซมวล สมิท (Samuel Smith) ชาวอังกฤษ มารดาชื่อ แมร์รี สมิท (Marry Smith) เป็นชาวโปรตุเกส เกิดเมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๒๐ (พ.ศ. ๒๓๖๓) ณ เมืองแกนะโนรี รัฐทะเลฝั่งตะวันตกในประเทศอินดูสถานโบราณ แล้วต่อมาได้เข้าไปอยู่ในพม่า หมอสมิทเล่าว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕ อายุได้ ๑๒ ขวบ บิดามารดาอยู่ที่เมืองมะละแหม่ง ได้รู้จักกับมิสเตอร์จอห์น เทเลอร์ โจนส์ และภรรยา ทั้งสองท่านนี้ได้ขอไปเป็นบุตรบุญธรรม ต่อมามิสเตอร์จอห์น เทเลอร์ โจนส์ ได้รับเลือกให้เข้ามาสอนศาสนาในกรุงเทพฯ หมอสมิทจึงได้ติดตามเข้ามาถึงปากน้ำเจ้าพระยา เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๖

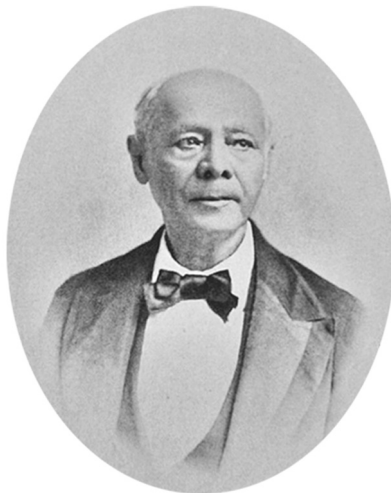
หมอสมิธได้พักอยู่กับมิสเตอร์จอห์น เทเลอร์ โจนส์ ในกรุงเทพฯ ประมาณ ๒ ปี ได้พยายามหัดพูดหัดเขียนภาษาไทย ได้มีโอกาสรู้จักกับเจ้านายและขุนนางไทยหลายท่าน มีเจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ) เจ้าฟ้าน้อย (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ) หม่อมราโชทัย และขุนสิทธิ (สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) เป็นต้น ภรรยาของมิสเตอร์จอห์นเห็นว่า ถ้าจะปล่อยมิสเตอร์สมิธบุตรบุญธรรมให้อยู่ในกรุงเทพฯ ต่อไป ก็เกรงว่าจะเป็นคนโกงเลาหาความรู้อันใดมิได้ จึงได้ส่งมิสเตอร์สมิธให้ไปอยู่กับบิดามารดาของนางเพื่อเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนต่อไป

มิสเตอร์สมิธได้ออกจากกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ ไปแวะที่เมืองสิงคโปร์เพื่อรอเรือกำปั่นต่อไปอเมริกา ในระหว่างที่รอเรืออยู่นั้นก็ได้พบกับหมอบรัดเลย์ เมื่อไปถึงอเมริกาได้ไปอยู่กับครูเจ้าของโรงพิมพ์ในเมืองฟิลาเดลเฟีย ได้เรียนวิชาโรงพิมพ์อยู่ ๖ ปีเศษ พออายุได้ ๒๑ ปี ก็ออกจากโรงพิมพ์ ได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยเมดิสันซึ่งต่อมาเรียกว่า “โกลเกตยูนิเวอร์ซิตี” ได้เรียนจนจบได้รับปริญญาคุณวุฒิในวิชาอักษรศาสตร์ ต่อมาทางคณะอเมริกันแบปติสต์มิชชันนารียูเนียนได้คัดเลือกให้เข้ามาช่วยมิสเตอร์จอห์น เทเลอร์ โจนส์ สอนศาสนาในกรุงเทพฯ

ในตอนขากลับเข้ามาเมืองไทยนั้น เข้าใจว่าจะเข้ามาพร้อมกับทูตอเมริกันชื่อบัลเลสเตียร์ (Baletier) โดยทำหน้าที่เป็นล่ามพิเศษ มีกล่าวถึงในจดหมายเหตุเรื่องบัลเลสเตียร์ ทูตอเมริกันเข้ามาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๙๓ ตอนหนึ่งว่า (ตัวสะกดตามต้นฉบับเดิม)

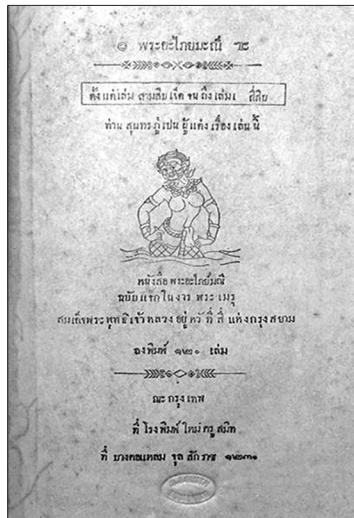
“โยเซฟบาเลศเตีย พูตขึ้นจากเรือ เอามิชชันนารีหมอสมิธ บุตรเลี้ยงมิชชันนารีหมอยอน ซึ่งอยู่ที่กรุงเทพฯ แต่ก่อน ถือหีบราชสาส์นเจ้าแผ่นดินเมืองอเมริกันมา มือหนึ่งถือร่วมของโยเซฟบาเลศเตียหนึ่งรักแร้มาคันหนึ่ง”

จากจดหมายเหตุเรื่องนี้ เข้าใจว่าหมอสมิธจะได้เข้าช่วยเหลือราชการเป็นครั้งแรกและไม่ได้กลับไปเมืองนอกอีก เข้าใจกันว่าคงจะได้เข้ารับราชการเป็นเลขานุการในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ สวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ แล้ว หมอสมิธก็ออกมาตั้งโรงพิมพ์ เพราะมีความรู้ในเรื่องโรงพิมพ์ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น

แช่มมวล จอห์น สมิธ

โรงพิมพ์ของหมอสมิธตั้งอยู่บางคอแหลม ในสมัยนั้นพวกมิชชันนารีที่พิมพ์หนังสือขายยังไม่มีใครทำ ที่มีก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาพิมพ์แจก คู่แข่งของหมอสมิธจึงมีแต่หมอบรัดเลย์เท่านั้น ในที่สุดจึงต้องแบ่งประเภทหนังสือ คือหมอสมิธพิมพ์เฉพาะเรื่องที่เป็นบทกลอนหรือเรื่องประเภทร้อยกรอง เช่น อุณรุท อิเหนา พระอภัยมณี ฯลฯ ส่วนหมอบรัดเลย์พิมพ์เรื่องประเภทร้อยแก้ว เช่น สามก๊ก และเรื่องจีนอื่นๆ

พระอภัยมณี พิมพ์ที่โรงพิมพ์ใหม่ครุสุมิต บางคอแหลม
ที่มา : twitter.com/1or100lann_019

หมอสมิธพิมพ์หนังสือประเภทบทกลอนอยู่ได้หลายปีก็พอดีมีฝรั่งที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยเกิดไม่ชอบใจหมอสมิธขึ้นมา จึงไปฟ้องศาลกงสุลอังกฤษว่า หมอสมิธพิมพ์หนังสือไม่เป็นศิลปะ

เป็นธรรมเนียมจ่ายเพื่อหาประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งเป็นการผิดวิสัยของพวกมิชชันนารี โจทก์ได้อ้างหลักฐานพยานจากพวกมิชชันนารีอเมริกันที่รู้ภาษาไทย โดยให้แปลหนังสือบทกลอนที่หมอสมิทธิพิมพ์ขายนั้นมาเพียงบางตอน เช่น เอาบทอศรรยในหนังสือ *ขุนช้างขุนแผน* หรือบทละครตอนเข้าห้อง แปลออกเป็นภาษาอังกฤษให้ศาลฟัง ในที่สุดศาลตัดสินให้หมอสมิทธิแพ้ และถูกห้ามพิมพ์หนังสืออย่างนั้นจำหน่ายอีกต่อไป แต่ตอนที่ถูกห้ามนั้น หมอสมิทธิก็พิมพ์ขายเสียร่ำรวยไปแล้ว กล่าวกันว่าเฉพาะเรื่อง *พระอภัยมณี* ของสุนทรภู่เพียงเรื่องเดียวก็พิมพ์ขายได้กำไรดีจนสามารถสร้างตึกได้หลังหนึ่ง

เมื่อหมอสมิทธิถูกห้ามพิมพ์หนังสือบทกลอนขายนั้น โรงพิมพ์อื่นๆ ที่กิจการยังไม่ค่อยเจริญก็พากันมารับซื้อเรื่องที่หมอสมิทธิพิมพ์ไว้แล้วและที่กำลังพิมพ์ค้างอยู่ไปพิมพ์จำหน่ายในโรงพิมพ์ของตน ต่อมาโรงพิมพ์อื่นก็พิมพ์ออกจำหน่ายบ้าง อันที่จริงหนังสือที่หมอสมิทธิถูกฟ้องนั้น ถ้าจะว่ากันถึงชนิดที่ผิดร้อนรุนแรงกันจริงๆ แล้ว บทอศรรยต่างๆ ในวรรณคดีเรื่องไหนๆ ก็ดูจะไม่น่าหวาดเสียวเท่ากับหนังสือคำกลอนเรื่อง *คัมภีร์บาลีหวน* เพราะเพียงแต่ชื่อตัวละครก็น่ากลัวเสียแล้ว เข้าใจว่าเรื่องนี้เป็นหนังสือโป้เรื่องแรกในเมืองไทยก็เห็นจะได้ แต่เป็นเรื่องโป้ที่มีศิลปะยิ่งกว่าหนังสือวรรณคดีเล่มใดในโลกนี้

นอกจากพิมพ์หนังสือบทกลอนเป็นเล่มๆ ขายแล้ว หมอสมิทธิยังออกหนังสือพิมพ์รายวันและรายสัปดาห์อีกด้วย คือหนังสือพิมพ์รายวันชื่อ *Siam Daily Advertiser* ออกเมื่อวันที่

๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๑ และหลังจากนั้นได้ออกเป็นหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ชื่อว่า *The Siam Weekly Advertiser* ออกฉบับแรกเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๒ แต่ออกได้ไม่กี่ฉบับก็หยุด มาออกใหม่อีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๒ หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ออกแล้วต้องหยุดถึง ๓ คราว นอกจากนี้ได้ออกหนังสือราย ๓ เดือนชื่อ *Siam Repository* อีกฉบับหนึ่ง แต่ออกได้เพียง ๖ ปีก็เลิก หนังสือนี้ยังพอหาอ่านได้จากห้องสมุดใหญ่ๆ แต่กระดาษกรอบเต็มที ต่อมาภายหลังได้ออกหนังสือพิมพ์ภาษาไทยอีกฉบับหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ ให้ชื่อว่า *จดหมายเหตุสยามไสมย* เริ่มด้วยออกเป็นรายเดือน แล้วเลื่อนมาเป็นรายปักษ์ และรายสัปดาห์ในที่สุด

หนังสือพิมพ์รายวัน *Siam Daily Advertiser* ระยะแรกพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ ต่อมาจึงได้พิมพ์เป็นภาษาไทยควบคู่กันไป
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ *The Siam Weekly Advertiser*

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

งานชิ้นสำคัญของหมอสมิธก็คือการเรียบเรียงดิกชันนารีภาษาอังกฤษ-ไทยชุดใหญ่ที่สุดในสมัยนั้นขึ้น ปรากฏว่าทำอยู่ ๓๐ ปี จึงจบทั้ง ๕ เล่ม ราคาขายในครั้งนั้นชุดละ ๑๒๕ บาท พิมพ์ด้วยกระดาษปอนด์อย่างดี เรื่องนี้อาจจะมีผู้อ่านสงสัยว่าทำไมฝรั่งจึงสามารถทำดิกชันนารีที่มีคำอธิบายเป็นภาษาไทยได้ เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องแปลกสำหรับหมอสมิธ เพราะหมอสมิธอยู่เมืองไทยนานถึง ๕๘ ปี จึงเขียนและพูดภาษาไทยได้ดี เช่นเดียวกับสังฆนายก ปาลเลอกัวซ์ที่จะเล่าถึงต่อไป เมื่อทำดิกชันนารีจบนั้นอายุได้ ๘๘ ปีพอดี ทำอยู่ ๓๐ ปี นับว่ามีความอดุสาหะพากเพียรมากทีเดียว

หนังสือที่หมอสmithแต่งอีกเล่มหนึ่งก็คือ *The Principles of Siamese Grammar* พิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๙ (พ.ศ. ๒๔๓๒) ในเวลานี้ก็หาดูได้ยาก และกระดากก็กรอบเต็มที หนังสือเล่มนี้หนา ๒๒๒ หน้า (ขนาด ๑๖ หน้ายก)

กิจการงานอาชีพของหมอสmithนอกจากพิมพ์หนังสือขายและออกหนังสือพิมพ์แล้ว ก็ยังทำปกหนังสือ ขายสมุดฝรั่ง และรับสอนหนังสืออีกด้วย ดังมีประกาศแจ้งความในหนังสือที่หมอสmithพิมพ์ขายว่า

“ข้าพเจ้าครูsmith ตั้งบ้านอยู่ที่บางคอแหลม ที่บ้านนั้นมีการเทศน์ทุกวันอาทิตย์ เวลาเช้าสี่โมงครึ่งหนึ่ง และเวลาบ่ายโมงครึ่งหนึ่ง ทั้งสองเวลานี้มีการเทศน์เสมอมิได้ขาด คนทั้งปวงอันชอบใจมาฟัง เชิญมาฟังในเวลาตามกำหนดมาแล้วนั้น จะมาหาหรือหรือจะมาปรึกษาด้วยศาสนาแท้จริง หรือจะมาซื้อหนังสือว่าด้วยศาสนานั้น เชิญมาหาปรึกษามาซื้อด้วยเถิด”

“ถ้าผู้ใดมีบุตรชายตั้งแต่อายุ ๑๓ ปีขึ้นไป อยากจะใคร่ให้บุตรนั้นมีวิชาติดตัว เป็นทางหาเงินคล่องมือไปเบื้องหน้า เชิญให้เอาบุตรนั้นมาฝากไว้เป็นลูกศิษย์กับครูsmithที่โรงพิมพ์บางคอแหลม จะช่วยให้ได้สมความปรารถนา”

หนังสืออีกชุดหนึ่งของหมอสมิธก็คือ *A Comprehensive Anglo-Siamese Dictionary* ซึ่งหมอสมิธเป็นผู้แต่งเป็นผู้แต่งเป็นหนังสือพจนานุกรมอังกฤษ-ไทยที่ยิ่งใหญ่ที่สุด มีจำนวนถึงห้าเล่ม มีชื่อเป็นภาษาไทยว่า *คัมภีร์สรรพพจนานุกรม* ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์บางคอแหลม เล่มแรกพิมพ์เมื่อ ร.ศ. ๑๑๙ (พ.ศ. ๒๔๔๓) หมอสมิธเมื่อเข้ามาอยู่เมืองไทยได้เข้ารับราชการในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะเลขานุการส่วนพระองค์จนเสด็จสวรรคต หมอสมิธจึงออกมาตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่บางคอแหลม ได้พิมพ์หนังสือขายจนร่ำรวย

ความมุ่งหมายในการแต่ง *คัมภีร์สรรพพจนานุกรม* หมอสมิธได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า (ตัวสะกดตามต้นฉบับเดิม)

“เจ้านายแลราษฎรที่ได้เรียนภาษาอังกฤษ ก็มีขึ้นมากในประเทศสยาม, ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าควรจะช่วยทุกคนที่ทุกท่าน แลบรรดาชาวสยามทั้งหลายในเบื้องต้น ให้มีท่าทางทั้งเรียนทั้งจำ ทั้งชำนาญขึ้นในภาษาอังกฤษ จะได้เรียน แลยิ่งชำนาญขึ้นในวิชาความรู้ทุกท่า อันมีครบในภาษานี้ ซึ่งเป็นภาษาอันใช้ได้ทั่วโลกย์ จึงได้อุส่าห์เพียรแต่งคำภีร์ดิกเชอนเอรี่เล่มนี้ได้ตามคำแนะนำในดิกเชอนเอรี่เล่มใหญ่ของนักปราชญ์โนะเวียสเตอร์ อุทิศถวายเป็นที่คำรพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า แลสมเด็จพระราชินีนาถทั้งสองพระองค์ ผู้มีพระราชประสงค์จะให้ทั้งบ้านเมือง ทั้งเจ้านายและนาประชาราษฎร์ทั่วกัน มีความเจริญเปนมหายศยิ่งๆ ขึ้นไปทุกคราวตลอดกาลอายุศม์โลกย์นี้ๆ”

หมอสmithทำ คัมภีร์สรรพพจนานุกรมด้วยความอดทน และลงทุนมาก จากเล่มแรก ร.ศ. ๑๑๙ ถึงเล่มสุดท้าย ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) คนซื้อกว่าจะซื้อได้ครบชุดก็ต้องอดทนเหมือนกัน เพราะกว่าหนังสือจะสำเร็จครบทั้งห้าเล่ม ก็ต้องรอถึง ๘-๙ ปี

หมอสmithมักจะเรียกตัวเองว่าครูsmithเสมอ แต่คนอื่นมักจะเรียกว่าหมอสmith เพราะคนไทยในสมัยนั้นมักเรียกพวกมิชชันนารีว่าหมอเหมือนกันหมด เพราะพวกนี้มียาแจกด้วย จึงพากันเข้าใจผิดคิดว่าเป็นหมอ ในประกาศแจ้งความต่างๆ หรือชื่อโรงพิมพ์ก็มักแจ้งว่าโรงพิมพ์ครูsmith โรงเรียนหรือสถานที่รับสอนหนังสือก็เรียกว่า “ยูไนเวอร์ซิตีสยาม” เช่นมีประกาศว่า

“ถ้าบิดาผู้หนึ่งผู้ใด อยากจะให้ลูกชายลูกหญิงเรียนภาษาไทย ภาษาฝรั่ง หรือวิชาต่างๆ เพื่อจะเป็นคนมีปัญญา รู้ความซื่อเรียบร้อยจะได้เป็นผู้หลักผู้ใหญ่สมกับเป็นพ่อบ้านแม่บ้าน เป็นกำลังแก่ราชการแผ่นดินบ้านเมืองด้วย เชิญมาฝากไว้กับครูแลที่ยูไนเวอร์ซิตี^๑ สยามที่บางคอแหลม ค่าสอนค่าเลี้ยงจะเรียกเอาพอสมควร”

^๑การอ่านและการเขียนภาษาต่างประเทศในสมัยก่อนต่างจากในปัจจุบัน เช่นอ่านคำว่า University ว่ายูไนเวอร์ซิตี และออกเสียงตัว j เป็นตัว ย เช่น John ออกเสียงว่า ยอห์น ซึ่งในปัจจุบันออกเสียงว่า จอห์น ผู้ที่คุ้นเคยกับจดหมายเหตุโบราณย่อมทราบกันดี นอกจากนี้ ก็มีคำว่า อิงคลิช ก็คือคำว่า English ที่ในปัจจุบันออกเสียงว่า อังกฤษ นั่นเอง

อนึ่ง หมอสมิธดูจะเป็นคนแรกที่ได้คิดให้มีตราประทับหนังสือประจำสำนักพิมพ์ของตนขึ้น ตราประทับหนังสือนี้เป็นลายดุนรูปไข่ มีตัวอักษรภาษาอังกฤษ หมอสมิธได้พิมพ์ประกาศแจ้งความให้ลูกค้ารู้ทั่วกันว่า

“ตั้งแต่นี้ไป เมื่อจะขายหนังสือไทแต่โรงพิมพ์ครูสมิธจะตีตราสำหรับโรงประทับหนังสือที่ขายนั้นให้ไว้เป็นสำคัญ ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดจะเอาหนังสือโรงพิมพ์ไปขาย ถ้ามิได้มีตราสำหรับโรงพิมพ์แล้ว อย่าซื้อเลยเป็นอันขาดทีเดียว”

อย่างไรก็ตาม การที่ครูสมิธหรือหมอสมิธได้พิมพ์หนังสือต่างๆ ออกจำหน่าย นับว่าเป็นคุณประโยชน์แก่การศึกษาและรักษาวรรณคดีของไทยไว้ไม่ให้สูญหาย โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ของหมอสมิธนั้น ได้บันทึกเรื่องราวในสมัยที่ไม่มีจดหมายเหตุอื่นกล่าวไว้เป็นอันมาก

หมอสมิธได้แต่งงานกับภรรยาฝ่ายของดอกเตอร์จอห์น เทเลอร์ โจนส์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖ และถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ อายุ ๘๙ ปี รวมเวลาที่อยู่ในกรุงเทพฯ สองคราวประมาณ ๖๑ ปี

แอนนา ลีโอโนเวนส์

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้น คนไทยเริ่มจะแลเห็นความสำคัญ
ของภาษาอังกฤษเพราะพวกฝรั่งเข้ามาติดต่อหาตาขึ้น แต่พวก
ที่จะได้เล่าเรียนภาษาอังกฤษอย่างเป็นทางการนั้น ก็มีแต่พวก
ขุนนางแลเจ้านายเท่านั้น พวกชาวบ้านยังไม่คิดที่จะเรียน เพราะ
เพียงแต่ภาษาไทยของเราเองก็ต้องอ้อนวนอนและถึงกับต้องจำ
กันเรียนก็ยังมี ฉะนั้นที่จะให้เรียนภาษาอังกฤษด้วยความสมัครใจ
จึงเป็นการยาก ก็พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น
พระองค์ทรงเป็นนักปราชญ์ แลเห็นคุณประโยชน์ของภาษาอังกฤษ
เมื่อขึ้นครองราชสมบัติได้เพียง ๔ เดือน ได้มีรับสั่งให้พวกมิชชัน
นารีจัดหาหนังสือในพวกมิชชันนารีเข้าไปเป็นครูสอนภาษาอังกฤษ
ให้ฝ่ายใน

ครูสอนภาษาอังกฤษรุ่นนั้นก็มิพวกภรรยาหมอบรัดเลย์
หมอเฮาส์ ซึ่งเป็นชาวอเมริกันทั้งนั้น พวกนี้ได้ผลัดเปลี่ยนกันเข้าไป
สอนสัปดาห์ละ ๒ วัน เริ่มสอนในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๔
ได้สอนอยู่ประมาณ ๓ ปีก็หยุด ทั้งนี้จะเนื่องมาจากอะไรไม่ทราบ

บางท่านว่าอาจจะเป็นเพราะสอนได้ไม่ดี ไม่เป็นที่พอพระราชหฤทัยเท่าใดนัก การศึกษาภาษาอังกฤษในระยะนั้นเห็นจะว่างเว้นไปหลายปี จนกระทั่งได้ครูใหม่มาจากสิงคโปร์คนหนึ่งชื่อ แอนนา ลีโอโนเวนส์ (Anna Leonowens) ซึ่งเรียกกันในช่วงครั้งนั้นว่า “ยายแหม่ม”

แอนนามีชื่อเดิมว่า แอนนา แฮเรียต ครอว์ฟอร์ด (Anna Harriet Crawford) เป็นชาวอังกฤษแคว้นเวลส์ เกิดที่เมืองคาร์นาวอน (Caernarvon) เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๗ บิดาชื่อร้อยเอกโทมัส แมกซ์เวลล์ ครอว์ฟอร์ด มารดาชื่ออะไรไม่ปรากฏ แอนนากำพร้าพ่อตั้งแต่อายุได้ ๖ ขวบ^๒ ส่วนมารดานั้นพอนายโทมัสตายแล้วก็ทนความว่าเหวไม่ไหวได้แต่งงานใหม่และติดตามสามีไปอยู่อินเดีย และเพื่อไม่ให้เป็นการยุ่งยากนางก็ทิ้งแอนนาไว้กับลุงเพื่อเรียนหนังสือ พอแอนนาอายุได้ ๑๕ ปี ก็ไปอยู่กับมารดาที่อินเดีย ปรากฏว่าแอนนาไม่ค่อยจะลงรอยกับพ่อเลี้ยงนัก เพราะนิสัยแอนนาติดจะดื้อรั้นอยู่สักหน่อย แอนนาอยู่อินเดียได้ไม่เท่าไร พออายุ ๑๖ เริ่มเป็นสาวก็แต่งงานกับร้อยเอกโทมัส ลีโอโนเวนส์ ที่อินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ มีบุตรด้วยกัน ๔ คน ตายเสีย ๒ เหลืออยู่ ๒ คน คนผู้หญิงชื่อเอวิส คนผู้ชายชื่อหลุยส์ โทมัส ทั้งสองคนนี้มีเรื่องซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไปข้างหน้า

ชีวิตของแอนนาเป็นชีวิตที่ต้องต่อสู้ดิ้นรน แอนนาได้เดินทางไปตามประเทศต่างๆ เกือบทั่วโลก เคยอยู่ในอาหรับ อียิปต์ ออสเตรเลีย สิงคโปร์ เมื่อเกิดกบฏ Indian Mutiny ที่อินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ คือหลังจากแต่งงานแล้ว ๗ ปี มารดาของแอนนา

^๒ตามเรื่องว่าบิดาถูกฆ่าตาย

ก็ตาย ทรัพย์สินสมบัติที่เป็นมรดกสูญหายหมดเพราะธนาคารที่นั่นล้ม และที่สำคัญที่สุดก็คือ สามีนางเธอได้สิ้นชีวิตด้วยไข้ป่า นับเป็นการสูญเสียครั้งใหญ่ในชีวิตของแอนนา

เมื่อแอนนาหมดที่พึ่งไม่มีใครจะหาเลี้ยง แอนนาก็ต้องพึ่งตัวเอง เธอได้มาเปิดโรงเรียนเล็กๆ ขึ้นแห่งหนึ่งที่สิงคโปร์ รับสอนพวกลูกหลานนายทหาร ถึงแม้จะมีรายได้ไม่ดีนัก แต่ก็พอเลี้ยงตัวไปได้ไม่ถึงกับอดอยาก และการที่แอนนามาตั้งโรงเรียนขึ้นนี้เองเป็นหนทางทำให้แอนนาจะได้เข้ามาเมืองไทย

ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะหาครูดีๆ เข้ามาสอนหนังสือแก่พระโอรสและพระธิดา และเจ้าจอมหม่อมม้ามทั้งปวง กงสุลสยามที่สิงคโปร์ก็พยายามเสาะหา ในที่สุดมิสเตอร์วิลเลียม อดัมสัน^๓ ผู้จัดการบริษัทบอร์เนียวที่สิงคโปร์ก็แนะนำว่าแอนนาคนนี้แหละเหมาะที่จะเป็นครูอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานไปยังมิสเตอร์วิลเลียม อดัมสัน ต่อรองเรื่องเงินเดือนว่าควรจะเป็นเดือนละ ๑๐๐ เหรียญสิงคโปร์ เพราะค่าครองชีพในกรุงเทพฯ ถูกกว่าที่สิงคโปร์มาก หลังจากที่ได้เจรจาตกลงกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว แอนนาก็เข้ามาเมืองไทย และกัปตันบุชแห่งกรมเจ้าท่าในสมัยนั้นได้นำเข้าเฝ้าเมื่อตอนบ่ายของวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๕ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีรับสั่งเป็นภาษาอังกฤษแก่เธอว่า

^๓ต่อมาภายหลังมิสเตอร์วิลเลียม อดัมสัน ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “หลวงจีนวิสัยสยามการ” แต่งตั้งเป็นกงสุลสยามประจำเมืองฮ่องกง เมื่อวันที่ ๖ มกราคม ค.ศ. ๑๘๖๕ (พ.ศ. ๒๔๐๘)

“เรามีลูก ๖๗ คน เธอจะต้องอบรมสั่งสอนลูกเหล่านี้เพื่อเรา เช่นเดียวกับภรรยาของเราหลายคนที่ยากเรียนรู้ภาษาอังกฤษ และเรามีจดหมายโต้ตอบมากซึ่งเธอจะต้องช่วย ยิ่งกว่านั้นเรารู้สึกยากลำบากในการอ่านและแปลจดหมายภาษาฝรั่งเศส เพราะภาษาฝรั่งเศสใช้ศัพท์คลุมเครือซ่อนเงื่อนงำมาก เธอจะต้องเป็นธุระทำให้ประโยคและวลียุ่งๆ เหล่านั้นให้เป็นสิ่งที่แจ่มแจ้งแก่เรา และยังมีอีก เท่ยวเมล์หนึ่งๆ เรามีจดหมายต่างประเทศที่เขียนอ่านไม่ค่อยออกมากมาย เธอจะต้องลอกเป็นตัวบรรจงให้พร้อมเสร็จ”

ข้อตกลงในการเป็นครูและราชเลขานุการได้ตกลงในหลักการ
๓ ข้อด้วยกันคือ

๑. แอ่นาจะต้องสอนภาษาอังกฤษ วิทยาศาสตร์เบื้องต้น วรรณคดีอังกฤษ ขนบธรรมเนียมของอังกฤษ แต่ไม่ต้องสอนศาสนาคริสต์

๒. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานบ้านสร้างด้วยอิฐแบบฝรั่งให้แอ่นาอยู่ในบริเวณใกล้ๆ พระบรมมหาราชวัง

๓. จะพระราชทานเงินเดือนให้เดือนละ ๑๐๐ เหรียญสิงคโปร์

การสอนหนังสือให้ครั้งนั้นได้แบ่งออกเป็นสองผลัดคือ ผลัดเช้าสอนบรรดาพระราชโอรสและพระราชธิดา ซึ่งมีพระชันษาระหว่าง ๕-๑๑ ปี มีพระองค์เจ้าหญิงยิ่งเยาวลักษณ์ อรรคราชสุดา ซึ่งเป็นพระธิดาองค์แรกในรัชกาลที่ ๔ (องค์ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาแพ) มีพระชันษาได้ ๑๑ ปี เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ตอนนั้นก็เพิ่งมีพระ

ชันษาเพียง ๑๐ ปีเท่านั้น ที่พระชนมายุน้อยที่สุดคือเจ้าฟ้าหญิง
จันทรมณฑล โสภณภควดี (องค์ที่ ๒ ในสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี)
มีพระชันษาเพียง ๕ ปี ส่วนพลัดบายนั้นสอนบรรดาเจ้าจอมมารดา
และเจ้าจอมที่ยังสาวและสอนวันละ ๓ ชั่วโมง

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์
ทรงฉายกับเด็กชายหลุยส์ โทมัส ลีโอโนเวนส์ บุตรชายของ
แอนนา ลีโอโนเวนส์ (เด็กชายด้านขวามือ สวมเสื้อสีขาว)

แอนนาเป็นหญิงที่ค่อนข้างสวยทีเดียว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเห็นว่าเหมาะที่จะเป็นครูสอนหนังสือ
พวกเด็กๆ เป็นอย่างยิ่ง และการสอนของแอนนาก็ค่อนข้างจะดี
กว่าพวกภรรยาของหมอบรัดเลย์ ซึ่งปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยพระราชทานพระอัมรินทร์ให้วงหนึ่ง แต่
นางจะคิดอย่างไรไม่ทราบจึงไม่ยอมรับ

แอนนา ลีโอโนเวนส์ อายุประมาณ ๒๙ ปี เมื่อครั้งเข้ามาเป็นครูในสยาม

แอนนาจะยุ่งกับการเมืองด้วยหรือเปล่าไม่ทราบเรื่องตลอด แต่มีข้อความตอนหนึ่งซึ่งพระศรีสุนทรโวหารได้รับพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้มิจดหมายถึงขุนศรีสยามกิจ (เนตร) ผู้ช่วยราชการกงสุลฝ่ายสยาม ณ เมืองสิงคโปร์ มีความตอนหนึ่งว่า (ตัวสะกดตามต้นฉบับเดิม)

“แมมเนวละเวน ครูสอนหนังสือเจ้านายในนี้เดี๋ยวนี้ ชุกชนนั๊ก เถานี่ชนนั๊ก เถานั่นชนนั๊ก แล้วก็กล้านัก เมื่อ ณ วัน ๗ ๑๔ คำนั้เวลาพลบค่ำ เสด็จออกท่านเสนาบดีเข้าเฝ้าอยู่ ก็ให้ลูกเข้ามาเฝ้ากราบทูลว่าแมมมาจะขอเข้ามาเฝ้าเป็นการ ร้อน รับสั่งว่ามาก็มาสิ ครั้นอย่างไรสืบรู้เข้าว่าท่านเสนาบดี เข้าเฝ้าก็กระตักไปไม่เข้ามา ความเรื่องนี้ทราบได้ฝ่ายลของครูดี พระบาทแล้ว โดยทรงสั่งเกตท่วงที่แมมเนวละเวนจะเข้ามานี้ เพราะกงสุลอังกฤษให้เข้ามากราบทูลขู้ขัดขวาง จะยุให้ทรง

ห้ามราชทูตสยามเสียไม่ให้ไป จะกราบทูลให้จ้างเชอร์ยอน
โบวริง ใช้เป็นราชทูต จะได้คิดเอาเงินสักพันชั่งขึ้นไป...”

จดหมายฉบับนี้เขียนเมื่อปีชกาล พ.ศ. ๒๔๐๙ จึงเข้าใจว่า
กงสุลอังกฤษในระยนั้นคือมิสเตอร์น็อกซ์ ซึ่งทำความวุ่นวายให้
แก่ไทยอยู่หลายประการ “แมมเนวละเวน” ในจดหมายนั้นก็คือ
แอนนา ลีโอโนเวนส์ นั่นเอง

แอนนาได้เป็นครูเจ้านายและเป็นราชเลขานุการินีในรัชกาล
ที่ ๔ อยู่ ๕ ปี ๖ เดือน ก็กราบถวายบังคมลาออกจากหน้าที่
เนื่องจากสุขภาพทรุดโทรม แล้วกลับไปประเทศอังกฤษ ต่อมาได้
ไปอยู่กับลูกสาวที่ประเทศแคนาดา ซึ่งเข้าใจว่าสามีของลูกสาว
คงจะอยู่ที่นั่น แต่อย่างไรก็ตาม แอนนาก็ยังได้รับพระมหา
กรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเคย
เรียนภาษาอังกฤษจากเธออยู่เสมอ เช่นเคยส่งเงินพระราชทาน
ออกไปให้ ดังมีปรากฏหลักฐานในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน
(พ.ศ. ๒๔๒๑) ตอนหนึ่งว่า (ตัวสะกดตามต้นฉบับเดิม)

“หนังสือมิสซิสเลียวเนเวนซ์ บอกด้วยได้รับพระราชทาน
เงิน ๔๐๐ เหรียญ ขอบพระเดชพระคุณ พอได้ซื้อเสื้อผ้าแต่งงาน
บุตรสาวเอวิส”

ในส่วนตัวพลุสลูกชายนั่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงช่วยเหลือคำจุนให้ทำงานจนมั่งมีขึ้น พลุส
โทมัส ลีโอโนเวนส์ เห็นจะเข้ามาเมืองไทยหลังจากเอวิสแต่งงาน
แล้ว เพราะมีปรากฏในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พ.ศ.
๒๔๒๔ ตอนหนึ่งว่า (ตัวสะกดตามต้นฉบับเดิม)

“เวลาเที่ยงเศษ ลุยสถิติโนแวน บุตรแมมเลโนแวน ซึ่งเข้ามาเป็นครูสอนหนังสือพระเจ้าลูกเธอ ครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเข้ามาเฝ้าจะเข้ามารับราชการอยู่ในเมืองไทย พระราชทานเงิน ๒๐๐ บาทให้ไปใช้สอย”

อีกตอนหนึ่งว่า

“พระองค์ติศเฝ้าทูลเรื่องมิสเตอร์ลุยซ์โนแวน ซึ่งจะยกมาอยู่กรมเชอร์เว็นน์ เดิมได้รับเงินเดือน ๒๗๐ บาท มีคนใช้คนตักน้ำกวาดเรือนต่างหาก คนในกรมเชอร์เว็นน์ไม่มีใครเคยได้จะยกเสียทั้งคนใช้คนกวาดเรือนแต่ขอขึ้นเงินเดือนให้ ๒๐๐ เหรียญ”

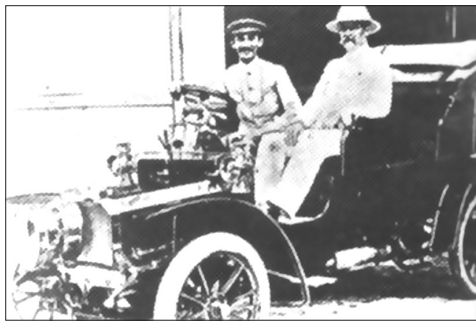
ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงอุปการะทั้งเอนนาและลูกของเธอด้วยดีตลอดมา

หลุยส์ โทมัส ลีโอโนเวนส์

บริษัท หลุยส์ โทมัส ลีโอโนเวนส์ จำกัด เป็นบริษัทรับแลกเปลี่ยนสินค้าของ
หลุยส์ โทมัส ลีโอโนเวนส์ ที่สุพรรณ

รถยนต์คันนี้นำเข้ามาโดย หลุยส์ โทมัส ลีโอโนเวนส์ (คนขวา)

แอนนาได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับเมืองไทยไว้สองเล่มคือ *The English Governess at the Siamese Court* และ *The Romance of the Harem* ซึ่งทำให้ชื่อเสียงของเธอโด่งดังมาก แม้ว่าเรื่องที่เธอเขียนจะผิดจากความจริงไปมากก็ตาม (นายเอียน กริมเบล นักประวัติศาสตร์ชาวสกอต ได้กล่าวในรายการวิทยุ

บี.บี.ซี. ว่าหนังสือทั้งสองเล่มนี้เป็นประเภทที่พวกบ้าคลั่งศาสนา แอบนอนอ่านใต้ผ้าปูเตียงนอน หนังสือทั้งสองเล่มนี้มีคำพูดของ แอนนาที่เกี่ยวกับศาสนา และข้อความเลวๆ อยู่มาก และนายเอียน ยังกล่าวอีกว่า แอนนาเป็นผู้ก่อความเสื่อมเสีย และเป็นหญิงสกปรก) แต่เนื่องจากมีผู้สนใจ จึงได้รับเชิญไปแสดงปาฐกถาทั้งในแคนาดา และอเมริกา ฐานะการเงินของเธอในตอนนั้นเห็นจะดีขึ้นมาก

ภาพถ่าย แอนนา ลีโอโนเวนส์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖
(สมัยปลายรัชกาลที่ ๕) ในวัย ๗๒ ปี
เก็บรักษาอยู่ที่ McCord Museum เมืองมอนทรีออล ประเทศแคนาดา

แอนนาตายเมื่อได้ยังไม่พบหลักฐาน แต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพบที่ ลอนดอน อายุของเธอก็ ๖๓ ปีเข้าไปแล้ว แต่ยังหากินเป็นผู้สื่อข่าว หนังสือพิมพ์ได้ นับว่ายังเก่งอยู่

สังฆนายกปาลเลอกัวซ์

ในบรรดาสังฆนายกแห่งนิกายโรมันคาทอลิกตั้งแต่เริ่มมีในประเทศไทยเป็นต้นมา ท่านสังฆนายกยวง บัปติสตา ปาลเลอกัวซ์ (Jean Baptiste Pallegoix) นับว่าเป็นสังฆนายกที่คนไทยเรารู้จักชื่อเสียงกันมากที่สุดในสมัยนั้น และโดยเฉพาะนักศึกษาที่ศึกษาภาษาต่างประเทศด้วยแล้วมักจะรู้จักดี เพราะท่านผู้นี้เป็นนักสะสมความรู้เกี่ยวกับภาษาฝรั่งเศส อังกฤษ ละติน และไทย เป็นอย่างเอกในสมัยนั้นผู้หนึ่ง ข้อสนับสนุนเรื่องนี้จะเห็นได้จากผลงานของท่านที่สามารถเรียบเรียงพจนานุกรม ๔ ภาษาขนาดใหญ่ได้เล่มหนึ่ง หนังสือเล่มนี้ให้ชื่อว่า *ลัพะ พะจะนะ พาสาไท* ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พิมพ์ที่ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๗ ภายหลังจากที่ได้เข้ามาอยู่ในเมืองไทยได้ ๒๔ ปี วิธีทำก็คือตั้งศัพท์ภาษาไทยขึ้น แล้วมีคำออกเสียงเป็นภาษาอังกฤษ มีคำแปลเป็นภาษาละติน ภาษาฝรั่งเศส และภาษาอังกฤษ ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงจัดพิมพ์ใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ ฉบับพิมพ์ครั้งแรกนั้นอาจนับได้ว่าเป็นหนังสือพจนานุกรม ภาษาไทย ฝรั่งเศส ละติน

อังกฤษ เล่มแรกในเมืองไทยก็ว่าได้ (ปรากฏในพงศาวดารว่า
สังฆนายกลาโนที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็เคย
ทำไว้เหมือนกัน แต่ได้สูญหายเสีย) เท่าที่สังเกตจากพจนานุกรม
เล่มนี้ จะเห็นว่าสังฆนายกปาลเลอกัวซ์ผู้นี้มีความรู้เชี่ยวชาญ
ในภาษาไทยและภาษาอื่นๆ ดังกล่าวแล้วไม่ใช่น้อยทีเดียว^๔

ภาพวาดสังฆนายกปาลเลอกัวซ์

ที่มา : หนังสือ พระจอมเกล้า "KING MONGKUT" พระเจ้ากรุงสยาม

“กล่าวกันว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีส่วนช่วยเหลือใน
การจัดทำต้นฉบับอยู่น้อย

สังฆนายกपालเลอกัณฑ์นั้น แรกเริ่มเดิมทีท่านเป็นบาทหลวง
เจ้าอธิการอยู่วัดคอนเซ็ปชัน (ในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๓-๒๓๘๖)
ท่านได้เข้ามาเมืองไทยเมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๓๐
(พ.ศ. ๒๓๗๓) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในหนังสือ จดหมายเหตุฝรั่งโบราณ ฉบับโรงพิมพ์ครุสมิท ได้
กล่าวไว้ในหน้าต้นว่า (ตัวสะกดตามต้นฉบับเดิม)

“ข้าพเจ้าสังฆราชฝรั่งเศส ชื่อ ยาง ปาเลอกัณฑ์ บิฉอบ
ซึ่งได้เข้ามาอยู่ในกรุงรัตนโกสินทร์มาหิทธาญะยาณะประเทศ
บางกอกสยาม ในครั้งกลางแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลที่ ๓ กรุงเทพฯ
อยู่ตลอดมาจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลที่ ๔ กรุงเทพฯ ในคราวนั้น
ท่านมีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าออกไปเป็นล่าม
ตามทูตานุทูตสยาม ซึ่งเชิญพระราชสาส์นออกไปเจริญทาง
พระราชไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ณ กรุงปารีส ซึ่งทรง
พระนามว่า ฌ็องโปเลียนโบนาปาร์ต อัมเปรอ กรุงปารีส ครั้ง
นั้นข้าพเจ้ารวบรวมจดหมายเหตุโบราณในประเทศยุโรปหลาย
ชาติรวบรวมมาถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”

ข้อความที่ยกมากล่าวข้างต้นนั้น ยังตรวจสอบไม่พบ
หลักฐานที่แน่นอนจากเอกสารอื่น แต่เข้าใจว่าจะเป็นเรื่องก่อน
ค.ศ. ๒๔๐๔ ซึ่งมีพระยาศรีพิพัฒน์เป็นราชทูตเชิญ

พระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้านโปเลียน ที่ ๔ ซึ่งในจดหมายเหตุของพระณรงค์วิชิต (จอห์น บุนนาค) ได้ออกชื่อล่ำมใหญ่ไว้เพียงคนเดียวคือ บาทหลวงลูยวิศลอนนาดี ไม่มีชื่อส่งหมายยกपालเลอกัวซ์ แต่อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าท่านได้กลับไปเยี่ยมญาติที่ฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๗ และมีหลักฐานปรากฏแน่ชัดจากพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปถึงองค์สันตะปาปาปิอุสที่ ๙ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔ ได้ทรงทำความถึงส่งหมายยกपालเลอกัวซ์ตอนหนึ่งว่า

“ครั้นเมื่อกรุงสยามได้บรมราชาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ก็ได้ยอมให้บาทหลวงบางบาทติศบิชอบเมืองแมลอสันนั้นไปมาหาสู่อยู่เนืองๆ มิได้ขาด ครั้นล่วงมาแต่เวลาที่กรุงสยามได้ตั้งอยู่ในราชสมบัติได้นั้นได้พิเศษเป็นปีที่สอง บาทหลวงบางบาทติศบิชอบ เมืองแมลอสันนั้นเข้ามาลากรุงสยามว่าจะไปเยี่ยมเยียนเมืองฝรั่งเศส ซึ่งเป็นชาติภูมิ แล้วว่าถ้าได้ช่องโอกาสจะแวะไปเฝ้าบังคมบาทท่านผู้บิดาบริสุทธ์ ณ เมืองโรมด้วย”

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบรมราชาภิเษกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ ก็หมายความว่าส่งหมายยกपालเลอกัวซ์ไปฝรั่งเศสในราว พ.ศ. ๒๓๙๖-๒๓๙๗ ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และได้พักอยู่ในประเทศฝรั่งเศสเป็นเวลา ๒ ปี ในการไปครั้งนั้นเข้าใจว่าจะไปพิมพ์หนังสือ ลัพะ พะจะนะ พาสาไท ที่กล่าวถึงข้างต้นนั้นด้วย

ภาพถ่ายสังฆนายกปาลเลอแก้วซ์กับเด็กชายชาวญวนชื่อชม
และเด็กชายชาวไทยชื่อแก้ว ถ่ายที่ปารีส ฝรั่งเศส

ท่านสังฆนายกเกิดที่เมืองโกต-ดอร์ เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม
ค.ศ. ๑๘๐๕ (พ.ศ. ๒๓๔๘) อุปสมบทเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.
๑๘๒๗ (พ.ศ. ๒๓๗๐) ต่อมาอีก ๑๑ ปี ก็ได้รับสมณศักดิ์เป็น
สังฆนายกแห่งมัลลอส

ท่านสังฆนายกนอกจากจะพยายามทำนุบำรุงวัดให้เจริญ
แล้ว ยังมีความปรารถนาที่จะเผยแผ่ศาสนาให้ได้ผลจริงๆ อีกด้วย
จึงเห็นว่าควรจะมีโรงพิมพ์ของตนเองเพื่อพิมพ์หนังสือแจก ดังนั้น
ท่านจึงสร้างตึกทำเป็นโรงพิมพ์ขึ้นภายในวัดคอนเซ็ปชันที่ท่านเป็น

เจ้าอธิการอยู่ เข้าใจว่าหนังสือพจนานุกรมของท่าน (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒) ก็คงจะได้พิมพ์จากที่นี่

ภาพวาดสังฆนายกपालเลอแก้ว
ผู้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมืองและผู้คนชาวสยามไว้อย่างละเอียด

กิตติศัพท์ความเชี่ยวชาญทางภาษาของสังฆนายกपालเลอแก้ว ได้ทราบไปถึงพระกรรมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ และทรงผนวชเป็นพระภิกษุประทับอยู่ ณ วัดราชาธิวาส พระองค์ทรงศึกษาภาษาอังกฤษและละตินอยู่แล้ว เมื่อทรงทราบว่าสังฆนายกपालเลอแก้วเป็นผู้เชี่ยวชาญในสองภาษานี้ จึงโปรดให้นายเกิดมหาดเล็กไปเชิญสังฆนายกมาเฝ้า และทรงขอให้ช่วยสอนภาษาละติน ซึ่งสังฆนายกก็ยินดีถวายพระอักษรให้ตามพระประสงค์ ทั้งนี้เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนับถือสังฆนายกเป็นอาจารย์ และให้เกียรติตลอดมาจนกระทั่งสังฆนายกपालเลอแก้วมรณภาพ

เท่าที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ก็มีเพียงสองงานเท่านั้นที่พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นธุระช่วยเหลือ งานแรกก็คืองานศพของเมอซิเออร์ปาฐและสังฆนายก เดอ เบเรีย ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็ได้โปรดให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ตลอดจนพระสงฆ์มาช่วยในการศพด้วย และงานแรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่พระเจ้าแผ่นดินไทยทรงให้เกียรติแก่ชาวโรมันคาทอลิก ก็คืองานศพของสังฆนายกปาลเลอกัวร์ซ์นี่เอง คือเมื่อสังฆนายกปาลเลอกัวร์ซ์ย้ายจากวัดคอนเซ็ปชันไปเป็นเจ้าอธิการวัดอัสสัมชัญ บางรัก และถึงแก่กรรมภาพเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ (อายุได้ ๕๗ ปี) นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบก็ทรงเสียดาย มีความอาลัยมาก โปรดให้เจ้าพนักงานจัดหีบทองที่บของหลวงไปบรรจุศพสังฆนายกปาลเลอกัวร์ซ์ พร้อมทั้งมีกลองชนะประโคมเป็นพิเศษ ในเวลาเชิญหีบศพขึ้นวอแห่มาลงเรือหลวง จัดเป็นกระบวนแห่ทางน้ำไปฝังยังวัดคอนเซ็ปชัน อันเป็นวัดแรกที่มาอยู่ ขณะที่กระบวนเรือศพแห่มาถึงท่าหนักแพ ก็โปรดให้เวะถวายลำทอดพระเนตร เวลานั้นเสด็จพระราชดำเนินลงประทับอยู่ในเรือพระที่นั่ง และโปรดให้ลดธงเรือพระที่นั่งลงครึ่งเสา ส่วนพระองค์ทรงคำนับศพแล้วทรงประนมอัมตพระราชนาถนูปเทียนเครื่องขมาศพ และพระราชทานเงินตราอีก ๒๐๐ เพื่อนอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาพระราชทานเงินสำหรับแจกจ่ายแก่บรรดาผู้ที่มาในงานศพนี้เป็นพิเศษอีกด้วย ขณะเดียวกันนี้เรือหลวงทุกลำที่จอดทอดทุ่นอยู่ในแม่น้ำและป้อมตามชานพระนครทุกป้อมได้ลดธงลงครึ่งเสาและยิงปืนใหญ่ที่ป้อมเป็นการคำนับศพตามสมควรอีกด้วย เมื่อเสร็จพิธีแล้วเรือกระบวนแห่ศพเคลื่อนออกจากที่เฝ้า

เล่นตรงไปยังวัดคอนเซ็ปชัน ในการฝังศพสังฆนายกบาลเลอกัวซ์นี้
โปรดฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส เสด็จไป
แทนพระองค์จนเสร็จพิธีการ นับว่าเป็นสังฆนายกที่ได้รับเกียรติ
จากพระเจ้าแผ่นดินไทยอย่างมากที่สุด

พิธีศพสังฆนายกบาลเลอกัวซ์ที่วัดอัลสัมชัน บางรัก
ถ่ายโดย : ฟรานซิส แกรนด์

ขบวนแห่ศพสังฆนายกบาลเลอกัวซ์บริเวณวัดคอนเซ็ปชัน สามเสน
ถ่ายโดย : ฟรานซิส แกรนด์

ในสมัยที่ท่านสังฆนายกपालเลอแก้วซ์มาอยู่เมืองไทยนั้น
กิจการของศาสนานิกายโรมันคาทอลิกดูจะดีขึ้น^๕ ในหนังสือพิมพ์
ตรุณสยาม พิมพ์จำหน่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้ลงเรื่องแปลเกี่ยว
กับการศาสนาในสมัยของท่านสังฆนายกไว้ตอนหนึ่ง ว่า (ตัวสะกด
ตามต้นฉบับเดิม)

“เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๓ มงซิเออปาเลอแก้วซ์ได้ออกมา
เป็นสังฆราชสำหรับประเทศสยาม เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาว่า
มีพวกเข้ารีตนับถือศาสนาโรมันคาทอลิกรวมทั้งสิ้นด้วยกัน
ประมาณ ๕๐๐๐ คน ในสมัยสังฆราชปาเลอแก้วซ์มีอยู่รวม
ทั้งสิ้นด้วยกันในกรุงเทพฯ ประมาณ ๔๐๕๐ คน อยู่ที่กรุงเก่า
สระบุรีประมาณ ๒๐๐ คน อยู่ที่แปดริ้วกับบางปลาสร้อย
ประมาณ ๓๐๐ คน อยู่ที่จันทบูรประมาณ ๑๑๐๐ คน
กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปประมาณ ๑๑๐๐ คน รวมทั้งสิ้น
ประมาณ ๗๐๕๐ คน ส่วนพวกครูสอนศาสนานั้นมีสังฆราช
๑ บาทหลวงฝรั่ง ๙ บาทหลวงที่เป็นพลเมือง ๔ คน เณร
๓๐ คน กับมีโรงเรียนนางชี ๔ แห่ง นางชี ๒๕ คน ครู
โรงเรียน ๕ คน ครูผู้ช่วย ๑๕ คน ดังนี้เป็นจำนวนเมื่อในปี
พ.ศ. ๒๓๗๗”

^๕ดูประวัติความเป็นมาของศาสนาโรมันคาทอลิกในประเทศไทย ในหนังสือ
เล่มนี้

นอกจากสังฆนายกปาลเลอกัวซ์จะมีความรู้ในเรื่องภาษาเป็นเยี่ยมแล้ว ยังเป็นผู้ที่สนใจวิชาต่างๆ อีกด้วย เป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องวิชาถ่ายรูป ชุบโลหะ คือสามารถชุบทอง เงิน นาก ได้ มีความรู้เรื่องไฟฟ้า ซึ่งสมัยนั้นเรียกกันว่า “เครื่องสะดึง” เพราะใครไปถูกมันเข้าสะดึงโหยงทันที จึงเรียกกันว่าเครื่องสะดึง วิชาเหล่านี้ปรากฏว่าเป็นวิชาที่ท่านรู้ซนิตสอนคนอื่นได้ด้วย นับว่าท่านสังฆนายกปาลเลอกัวซ์เป็นปฐมาจารย์ด้านวิชาถ่ายภาพของเมืองไทยทีเดียว เพราะสมัยนั้นยังไม่มีผู้ใดสนใจเรื่องเช่นนี้กันนัก